

Stationsbyen – en miniundersøgelse

Kapitel 3. Kirker mv.

Indhold

- 3.1 Indledning
- 3.2 Kirker
- 3.3 Præstegårde
- 3.4 Missionshuse
- 3.5 Valg- og frimenigheder
- 3.6 Frikirker
- 3.7 Højskoler med tilknytning til trossamfund

3.1 Indledning

I dette kapitel omtales de kirkelige forhold i stationsbyerne.

3.1.1 Folkekirken

Allerede i Grundloven af 1849 blev der trosfrihed i Danmark.

Grundloven af 1953 bestemmer i § 4: "Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten." ¹⁾ Dette er dog ikke et entydigt begreb, hvilket man kan se af artiklen "Retninger inden for folkekirken" i Hvem – Hvad – Hvor, 1958, side 176

I 1961 var folkekirken opdelt i 10 stifter, 97 provstier, 211 bykirkesogne og 1.809 landkirkesogne. Nogle sogne var slået sammen til et pastorat. De udgjorde 1343 pastorater. ²⁾

Ifølge Trap var der følgende opdeling.

By	Sogn	Pastorat
Hobro - Ålborg		
Arden	Store Arden	Store Arden – Astrup
Skørping	Skørping	Skørping – Fræer
Støvring	Buderup	Buderup – Gravlev
Ellidshøj	Ellidshøj	Svenstrup – Ellidshøj
Svenstrup	Svenstrup	Svenstrup – Ellidshøj
Hobro-Løgstør		
Nørager	Durup	Durup – Kongens Tisted – Binderup
Ålestrup	Øster Bølle	Øster Bølle
Østrup	Vognsild	Vognsild – Gislum
Hornum	Ulstrup	Ulstrup – Gundersted
AHJ		
Gug	Sønder Tranders	Sønder Tranders – Ålborg, Skt. Markus
Gistrup	Nøvling	Gunderup – Nøvling
Klarup	Romdrup	Romdrup – Klarup
Storvorde	Storvorde	Storvorde – Sejflod
Sejflod	Sejflod	Storvorde – Sejflod
Gudumholm	Gudum	Gudum - Lillevorde
Vårst	Gunderup	Gunderup – Nøvling
Kongerslev	Sønder Kongerslev	Sdr. Kongerslev – Nr. Kongerslev – Komdrup
Bælum	Bælum	Solbjerg – Bælum
Veddum	Skelund	Skelund – Visborg
Skelund	Skelund	Skelund – Visborg
Visborg	Visborg	Skelund – Visborg
AHB		
Godthåb	Øster Hornum	Øster Hornum
Vegger	Skivum	Skivum – Giver
Havbro	Havbro	Havbro – Års
Farsø	Farsø	Farsø – Strandby
Ullits Stationsby	Fovlum	Fovlum – Ullits
Hvalpsund	Lovns	Lovns – Alstrup

Tabel 3.1.1 byernes tilhørsforhold til sogne og pastorater

3.1.2 Kirke og / eller missionshus

En del af det kirkelige liv foregik i missionshusene.

Forekomsten af missionshus var ikke afhængig af, om der også var kirke i byen. I de undersøgte byer var der denne fordeling:

Missionshus og kirke: 7

Missionshus og ingen kirke: 2

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1954, side 143

²⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1962, side 172

Kun kirke: 11

Hverken kirke eller missionshus: 7

3.1.3 Andre kirker

Ud over sognekirker og filialkirker, var der andre kirker i stationsbyerne. Det kunne være valgmenighedskirker, frimenighedskirker og frikirker. Disse omtales i særlige afsnit.

3.1.4 Navne på missionshuse

Missionshusene – såvel inden for som udenfor folkekirken – havde ofte navne med relation til Biblen. Nogle af navnene kan ses i Flemming Bruuns artikel om missionshuse. ¹⁾

3.1.5 Sognebåndsløsning

I 1855 blev det "muligt for den enkelte kirkeligt at løsgøre sig fra sit Sogn og sin Sognepræst og slutte sig til en anden Præst i Folkekirken" ²⁾

3.1.6 Supplerende læsning

"Den danske folkekirkes grundlag" i "Hvem – Hvad – Hvor", 1956, side 142

"Retninger inden for folkekirken" i "Hvem – Hvad – Hvor", 1958, side 176

C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940, bind VI

Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie"

Diverse udgaver af "Kirkelig Håndbog".

¹⁾ Flemming Bruun: "Missionshusene i Sorø Amt. Baggrund og registrering" i "Årbog for Historisk forening for Vestsjælland, 2022"

²⁾ C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind VI, side 11
"Hvem – Hvad – Hvor" 1944, side 293

3.2 Kirker

I dette afsnit omtales de kirker, der relaterer sig til kirkerne i sognene.

3.2.1 Forekomster

By	Type	Bemærkninger
Hobro - Ålborg		
Arden	(F)	Opført 1934. Se nedenfor.
Skørping	D	Indviet 29.03.1914
Støvring	S	Indviet 22.12.1907 Sognekirken flyttet – Se nedenstående
Ellidshøj	S	
Svenstrup	S	
Hobro – Løgstør		
Ålestrup	F	Indviet 22.03.1908
AHJ		
Klarup	S	
Storvorde	S	
Sejflod	S	
Gudumholm	F	Indviet 10.12.1909
Kongerslev	S	
Bælum	S	
Skelund	S	
Visborg	S	
AHB		
Godthåb	F	Indviet 20.08.1912
Havbro	S	
Farsø	S	

S = sognekirke. F = filialkirke. D = distriktskirke

Tabel 3.2.1 Kirker i de undersøgte byer.

I 12 byer (44,4 %) var der tale om sognekirke, mens der var filialkirke / distriktskirke i 5 byer (18,5 %). Dvs. at der var kirke i 17 byer (63,0 %).

Kirken i Arden er ikke nævnt i beskrivelsen af byer, men er nævnt senere i et særligt afsnit, hvorfor den er med i statistikken.

3.2.2 Kirketyper

Man kan dele stationsbyernes kirker op i 3 hovedgrupper.

3.2.2.1 Middelalderen

Den ene gruppe er de gamle landsbykirker, der blev opført i middelalderen.

Ca. 1.630 kirker i landsognene er fra før reformationen, og ca. 1.500 daterer sig tilbage til Valdemarernes tid eller er endnu ældre. En kort beskrivelse af disse kirker findes i "Hvem – Hvad – Hvor", 1958. ¹⁾ Disse kirker forekommer naturligvis kun i de eksisterende landsbyer, der fik station.

3.2.2.2 Starten af 1900-tallet

Den anden gruppe er de mange kirker, der blev bygget i starten af 1900-tallet.

I "Danmarks Kultur ved Aar 1940" anføres det, at "Næst efter den mægtige Kirkebyggeperiode i det 12. og 13. Aarhundrede har ingen tid bygget saa mange Kirker som vor." ²⁾

Som hovedregel var de nye kirker de såkaldte filialkirker. Disse kirker blev bygget i de gamle landsbyer, som på grund af et voksende indbyggertal fik behov for en kirke – f. eks Gudumholm. Der ud over blev de bygget i de nyanlagte byer, hvor der i sagens natur ikke var kirke fra starten – f. eks Skørping.

De nye kirker har ofte en arkitektur, der afviger fra den klassiske landsbystil. Der er dog eksempler på, at man har efterlignet den traditionelle landsbykirke, som det f. eks er tilfældet i Godthåb. ³⁾

I et enkelt tilfælde flyttede man sognekirken. Buderup kirke lå i det sydøstlige hjørne af sognet, nær herregården Buderupholm, hvilket var særdeles upraktisk. Den 22.12.1907 indviedes en ny kirke i Støvring, og den gamle Buderup kirke blev nedlagt som sognekirke. Kirken er dog fredlyst og er nu under Nationalmuseets opsyn. Noget af kirkeinventaret – altertavle fra 1901, alterkalk, alterstager og dåbsfad, lysekroner og klokke (omstøbt i 1907) – flyttedes til den nye kirke. Alter og prædikestol blev i 1944 flyttet til

¹⁾ "Danske middelalderlige kirker", "Hvem – Hvad – Hvor", 1958, side 171 – 173

²⁾ C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind VI, side 27

³⁾ Peter Jørgensen: "Tre himmerlandske sogne", side 111
Arkiv.dk/vis/3254447

Suldrup kirke. ¹⁾

3.2.2.3 1960'erne

Befolkningsstilvæksten i mange stationsbyer, der lå tæt på større købstæder, som det kunne ses omkring Ålborg, medførte, at opstod behov for kirker i byer, der ikke tidligere havde en sådan. Derfor blev der bygget et stort antal kirker efter 1940. I Gug blev kirken indviet i 1972. ²⁾

I mange tilfælde startede man med en midlertidig kirke, som det kunne ses i Gistrup. Her fik man i 1976 en midlertidig trækirke, der i 1986 blev afløst af en "rigtig" kirke. ³⁾

I Skalborg blev CQM 3502 omdannet til midlertidig kirke i 1964. ⁴⁾

3.2.3 Kullede kirker

I Danmark er der lidt over 200 kullede kirker, der er kirker uden tårn.

Figur 3.2.1 Hersom kirke – et eksempel på en kullet kirke. [Udateret postkort – Stenders forlag - 6906]

Blandt de kullede kirker i Ålborg amt er Ellidshøj kirke. ⁵⁾

¹⁾ Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie", bind 5, side ***

²⁾ gugkirke.dk

³⁾ www.gunderup-noevling-gistrup.dk/kirkerne/gistrup-kirke

⁴⁾ P. Thomassen: "Jernbanekirken" i Skalborg", Jernbanebladet nr 6, 1964 Jb 6/1964 +
www.skalborgkirke.dk/skalborg-kirke-hvordan-det-hele-begyndte

⁵⁾ Peter Jørgensen: "Tre himmerlandske sogne", side 30
Arkiv.dk/vis/3254789

Som det ses af skemaet, er der stor geografisk forskel i antallet. ¹⁾

Amt	Antal
København	0
Frederiksborg	1
Holbæk	1
Sorø	0
Præstø	0
Bornholm	0
Maribo	20
Odense	1
Svendborg	0
Hjørring	35
Thisted	34
Ålborg	21
Viborg	23
Randers	14
Århus	6
Skanderborg	13
Vejle	8
Ringkøbing	15
Ribe	3
Haderslev	1
Tønder	0
Åbenrå	7
Sønderborg	3
i alt	206

Tabel 3.2.2 Antal kullede kirker i de enkelte amter.

3.2.4 Brøstfærdige kirker

Iflg. ordbogen betyder brøstfærdig noget som har en skade, fejl eller mangel.

Jeg stødte på dette udtryk i Traps omtale af kirken i Kolind, hvor det anføres, at der er bygget en ny kirke til erstatning for en brøstfærdig romansk bygning. Noget tilsvarende kunne ses i Sunds, hvor en kirke opført i 1897 erstattede den gamle kirke, der blev nedrevet.

Jeg blev opmærksom på dette forhold i forbindelse med gennemgangen af materiale, der falder uden for det undersøgte område. Det kan være en tilfældighed, men det er påfaldende, at jeg har fundet 2 eksempler blandt de forholdsvis få antal byer, jeg har taget noter om.

3.2.5 Kirkegårde

De fleste kirker er omgivet af kirkegårde.

Figur 3.2.2 Kirkegårdsåbningen i Gudum – et par kilometer nord for Vårst. [OP]

På nogle kirkegårde kan man se familiegravsteder, der i størrelse og udformning er markant anderledes end de normale gravsteder.

Man kan også se mindesmærker for nedskudte allierede flyvere fra 2. verdenskrig. Dette er f.eks. tilfældet i Ålestrup. ²⁾

I Gudumholm var der det specielle, at kirke og kirkegården lå på hver side af jernbanen, "som således måtte krydses, hvis man ville besøge en af gravene" ³⁾

Trap nævner i flere tilfælde, at der er ligkapel på kirkegården. Dette er f. eks tilfældet i Ellidshøj og Støvring.

3.2.6 Supplerende materiale

Der findes mange bøger om kirker. Det vil føre for vidt at opremse dem alle.

Det skal dog nævnes, at Nationalmuseet er i gang med et større projekt "Danmarks kirker". Materialet findes

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor" 1962, siderne 174 ff

²⁾ www.aalestrupkirke.dk/de%20faldt%20for%20 danmark.htm

³⁾ Familie-journalen: "Danmarks kirker", nr 1668

både i trykt udgave og på nettet: danmarkskirker.natmus.dk/danmarks-kirker/
Desværre (set i relation til denne undersøgelse) er Ålborg amt endnu ikke kommet med.

På pastoraternes hjemmeside kan man finde oplysninger og kirkerne.

En kort indføring i emnet kan ses i artiklen "Danske middelalderlige kirker." i "Hvem – Hvad – Hvor", 1958, siderne 171 – 173.

På hjemmesiden www.dk-gravsten.dk findes fotos af gravsteder på kirkegårdene.

3.3 Præstegårde

3.3.1 Forekomst

De var der præstegårde i disse byer:

Hobro – Ålborg: Skørping (1928), Støvring (1951), Svenstrup (1925)

Hobro-Løgstør: Ålestrup (1908), Hornum (opført 1918, købt – 1931)

AHJ: Storvorde (1895), Kongerslev (1890), Bælum (1926), Skelund (1861)

AHB: Farsø (1870)

Tallene i parentes er opførselsår.

Der var præstegårde / præsteboliger i 10 (37 %) af de undersøgte byer.

Med i dette tal er også præstegården i Hornum. Under Ulstrup sogn, Års herred hvor Hornum ligger, omtaler Trap bl.a. Ulstrup med kirke og præstegård, men en kilde anfører, at "Menighedsrådet købte 1931 en smuk villa, opf 1918 i Hornum stationsby, til præstebolig." ¹⁾ Derfor er den medregnet her.

3.3.2 Kirke / præstegård

Forklaringen på, at antallet af præstegårde er lavere end antallet af kirker, skyldes flere grunde.

Først og fremmest kan nævnes, at nogle sogne var slået samme i et pastorat. Dette gælder f.eks. Sejflod og Storvorde, hvor der var præstegård i Storvorde.

Som regel ligger præsteboligen i tilknytning til sognekirken. Derfor er det sjældent, at den ligger i forbindelse med filialkirker. Gudumholm filialkirke ligger i Gudum sogn, og præstegården ligger i landsbyen af samme navn. Den er senere flyttet til Gudumholm.

Der er dog tilfælde, hvor præsten bor i samme by som filialkirken. Det er tilfældet i Ålestrup, der er beliggende i Øster Bølle sogn. Det samme kan man se i Skørping, hvor sognekirken er beliggende i Gammel Skørping. Dette skyldes naturligvis at stationsbyernes indbyggertal var så stort, at det var mest hensigtsmæssigt, at præsten boede i byen.

3.3.3 Præstegård / præstebolig

I mange tilfælde skal ordet præstegård tages bogstaveligt. Der var tale om gårde, hvor driften var en del af sognets indtægtsgrundlag. Dette kan man læse mere om i C. I.

Scharling: "Folkekirken", afsnittet "Folkekirkens økonomi" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940, bind VI, siderne 18 – 25. Først i 1913 blev der vedtaget en lov om præsters aflønning. ²⁾

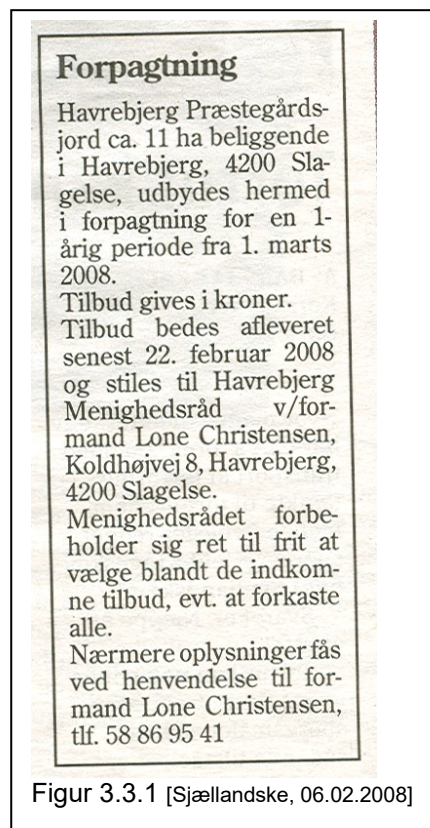
Som det fremgår af Jens Rasmussens bog "Præstegården i lokalsamfundet" var mange præstegårde opført tilbage i 1700-tallet. Disse – ofte smukke – bygninger var udformet som datidens gårde. Desværre har datidens byggemåde medført, at de ofte er ramt af skimmelsvamp.

Præstegårdsjord

I 1919 blev vedtaget en række love, der skulle tilvejebringe jord til husmandsbrug. En af lovene omfattede afhændelse af præstegårdsjorde, hvor det blev bestemt, at præstegårde skulle udstykes til husmandsbrug ved embedsledighed. Der var dog mulighed for at menighedsrådene kunne forlange, at "12 hektar middelgod jord skulle forblive ved præstegården". ³⁾

I de forskellige udgaver af "Kirkelig Haandbog" kan man læse om "Avlingens areal" og evt. bortforpagtning. I 1967 kan man læse, at

- Ulstrup-Gundersted pastorat (med Hornum stationsby) ejede 26 ha, der var bortforpagtet til 1975. Heraf var noget mose, idet det anføres, at der var billige tørv fra præstegårdens mose.
- Blære-Ejdrup pastorat ejede 8 ha plantage og 2 ha ager og mose, der var selvdrevet.

Figur 3.3.1 [Sjællandske, 06.02.2008]

¹⁾ Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie", Viborg stift, side 348

²⁾ "Dansk kulturhistorisk Opslagsværk", bind 2, side 719

³⁾ Friedlev Skrubbeltrang: "Udstykningen og Husmandsbevæleksen i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind II, side 249 samt "Dansk kulturhistorisk Opslagsværk", bind II, side 716

I sønder Kongeslev – Nørre Kongerslev – Komdrup var der et stort skovareal tilknyttet pastoratet. "16 ha lynghede m. Bronzealderhøje. Smukt Park af Naale- og Løvtræer. Plantet af Provst Alexander Rasmussen. Parken sorterer under Sp., og der er Pligt til Hugst og Fældning. Her er Mødeplads til Sommermøder, smukt beliggende og lun. Der holdes Grundlovs- og Sct. Hans Møder, naar Vejret tillader det. ... Yderligere plantagen Rævsbjerg tilhørende Prgd" ¹⁾

Gerding – Blenstrup var parthaver i fællesskov. Herfra fik man 8 rm (rummeter / OP) fyr. Desuden var der jagtret samt fiskeret i Lindenberg å. ²⁾

Senere er ordet præstebolig mere dækkende.

3.3.4 Præstegårde

Uanset om der er tale om egentlige gårde eller de senere præsteboliger, er de et markant indslag i bybilledet. Boligerne, der er opført i 1900-tallet, vil man nok betegne som herskabelige villaer.

Figur 3.3.2 Skørping præstegård. [Udateret postkort – Heine Andersens Boghandel, Skørping – 63532]

3.3.4.1 udformning

Ud fra "Kirkelig Haandbog, 1967" og "Paul Nedergaards store værk "Dansk præste og sognehistorie" har jeg lavet denne sammenstilling:

Hobro - Aalborg

By	Pastorat	Præstegård
Skørping	Skørping-Fræer	Gammel bindingsværksgård i Gammel Skørping erstattet af moderne villa i stationsbyen. Opført 1928 Indeholder 5 værelser, 4 kamre, badeværelse Haven er på 1 ha, parkagtig
Støvring	Buderup - Gravlev	Den oprindelige præstegård lå i Juelstrup ved Juelstrup sø. Opført 1951 Alle bekvemmeligheder: bad, centralvarme, el. køkken, køleskab, nedstyrtningssskakt Haven upraktisk, på skråning, grænser op til bæk, smuk udsigt
Svenstrup	Ellidshøj-Svenstrup	Opført 1925 3 + v værelser, bad Haven er på 0,5 ha

Tabel 3.3.1

¹⁾ "Kirkelig håndbog". 1967, side 197. Sp: sognepræsten. Prgd: præstegården

²⁾ "Kirkelig håndbog". 1967, side 197

Himmerlandsbanen (Hobro – Løgstør)

By	Pastorat	Præstegård
Alestrup	Øster Bølle – (Aalestrup)	Opført 1908 Indeholder 10 værelser, badeværelse Haven er på 0,5 ha
Hornum	Ulstrup – Gundersted	Nej iflg. Trap; Ja iflg. Paul Nedergaard, se ovenstående Opført 1918, købt 1931. Den gamle præstegård fra 1829 blev revet ned. Indeholder 8 værelser, badeværelse, konfirmandstue Haven var krohave til 1918, plantet i 90'erne. Består af 0,5 ha ved boligen samt 0,2 ha køkkenhave

Tabel 3.3.2

AHJ (Aalborg – Hadsund)

By	Pastorat	Præstegård
Storvorde	Storvorde - Sejlflod	Opført 1895, restaureret 1960. Indeholder 6 værelser nederst, konfirmandstue med toilet, 4 kamre oppe, bad. Haven er på 1 ha, smuk, omlagt 1953
Kongerslev	Sdr Kongerslev – Nr Kongerslev - Komdrup	Opført 1890, ombygget 1923 Indeholder 11 værelser, bad Ligger smukt med udsigt fra stuerne over Vildmosen og Kattegat, smukt firlænget kompleks. Haven er på 0,5 ha, nyreguleret 1961.
Bælum	Bælum - Solbjerg	Opført 1926 Indeholder 5 værelser nederst, 3 værelser oppe, bad Haven er på 0,5 ha
Skelund	Skelund - Visborg	Opført 1861 Indeholder 6 værelser nederst, 5 kamre oppe, bad Haven er på 1 ha, parkagtig, stor køkken- og frugthave

Tabel 3.3.3

AHB (Aalborg – Hvalsund)

By	Pastorat	Præstegård
Farsø	Strandby - Farsø	Opført 1870 Indeholder 12 værelser, badeværelse Haven er på 1 ha

Tabel 3.3.4

3.3.4.2 Nye præsteboliger

I nogle tilfælde var det nødvendigt at erstatte en eksisterende bygning med en ny. Det kunne der være flere årsager til:

1. I Butterup brændte præstegården i 1913. ¹⁾
2. Som det fremgår af Jens Rasmussens bog ²⁾ var mange præstegårde opført tilbage i 1700-tallet. Disse – ofte smukke – bygninger, er imidlertid svære at vedligeholde bl.a. grundet fugtproblemer, hvorfor de måtte erstattes af nye bygninger.
I Asnæs var den eksisterende præstegård i så dårlig tilstand, at en restaurering ville blive for kostbar. ³⁾
3. I Hagested måtte den gamle præstegård vige pladsen for en vejudvidelse. ⁴⁾
4. Udstykningen af præstegårdssjord i 1920'erne medførte at stuehusene var for store og for dyre at vedligeholde. ⁵⁾

3.3.4.3 Præstegårdshaver

Der hørte som regel en større have til præstegårdene. De kunne være på mellem 0,5 og 1 ha (1 ha = 10.000 m²). I Kirke-Stilling var den så stor, at man i 1943 etablerede en mødeplads. ⁶⁾

Man kan med fordel studere præstegårdshaver i byer, der ikke er stationsbyer, hvis man vil have inspiration. Her er nogle eksempler:

I nogle haver var der et stort antal frugttræer. Det kunne være op til 50 – 60 træer. ⁷⁾

Da haverne kunne være ganske store, var en hjælp, at der hørte en motorplaneklipper til præstegården. ⁸⁾

Motorplæneklipper:

Als (Hurup) – 198

Anden by Gandrup – 193

3.3.6 Kildemateriale

Det meste af kildematerialet til denne artikel stammer fra Paul Nedergaard (red.): "Kirkelig Haandbog, 1967".

¹⁾Lene Floris: "Bedre Byggeskik. Bevægelse og bygninger", siderne 116 - 119

²⁾Jens Rasmussen: "Præstegården i lokalsamfundet", siderne 179 - xx

³⁾Lene Floris: "Bedre Byggeskik. Bevægelse og bygninger", siderne 116 - 119

⁴⁾Lene Floris: "Bedre Byggeskik. Bevægelse og bygninger", siderne 116 - 119

⁵⁾Jens Rasmussen: "Præstegården i lokalsamfundet", side 179

⁶⁾Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", Sjællandske, 07.07.2018

⁷⁾"Kirkelig Håndbog", 1967: Als (Hurup), side 198. Gislum – Vognsild, side 241

⁸⁾"Kirkelig Håndbog", 1967: Als (Hurup), side 198. Gandrup, side 193

Man kan med fordel studere pastorater, hvor der ikke var station, for at finde inspiration.

3.3.7 Supplerende læsning

Lene Floris: "Bedre Byggeskik. Bevægelse og bygninger", siderne 116 – 119

Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie"

Paul Nedergaard: "Kirkelig Håndbog" – diverse udgaver

Kirsten Frandsen: Præstegårdshaver i Danmark. Bogen omtaler desværre ikke præstegårde fra den undersøgte område, men de mange dejlige billeder kan tjene som inspiration.

Jens Rasmussen: "Præstegården i lokalsamfundet. Dagligliv og kulturarv". Bogen indeholder en større litteraturliste.

3.4 Missionshuse

Det kirkelige arbejde foregik ikke kun i kirkerne.

Missionshusene var en væsentlig del af dette arbejde. I starten anvendte man udtrykket "kristelige forsamlingshuse", og det udtrykker på glimrende måde deres funktion. Her samledes man til møder, søndagsskole og juletræsfest. ¹⁾

Figur 3.4.1 Skørping: "Stationsbyskolen og Missionshuset". [Postkort dateret 04.09.1910 – Gunnar Christensen, Skørping - 14607]

3.4.1 Forekomst

Der var missionshus i 10 byer (37 %) af byerne.

Hobro – Ålborg: Skørping, Støvring,

Hobro-Løgstør: Nørager, Ålestrup, Hornum,

AHJ: Kongerslev, Gudumholm

AHB: Godthåb, Farsø, Ullits stationsby

Figur 3.4.2 Selv om Hadsund ikke er en af de undersøgte byer, bringes alligevel et billede af missionshuset Tabor fra denne by. [OP]

Der er stor forskel på antallet af missionshuse på de enkelte strækninger. På Himmerlandsbanen var der missionshus i 3 af de 4 undersøgte byer, mens der kun var 2 ud af de 12 byer på AHJ, der havde missionshus. Af et kort i "Historisk Atlas Danmark" fremgår det, at der var markant flere missionshuse i den sydvestlige del af det undersøgte område end i den østlige del. ²⁾

3.4.2 Lidt om missionshuse

Missionshusene er primært tilknyttet Indre Mission, men der var andre trossamfund, der havde missionshuse. – se afsnit 3.6.

Missionshuset i Hadsund er en forholdsvis anonym bygning. I andre tilfælde er bygningerne mere

¹⁾ "Flemming Bruun: "Missionshusene i Sorø Amt. Baggrund og registrering" i "Årbog for Historisk forening for Vestsjælland, 2022"

²⁾ "Historisk Atlas Danmark", kort afsnit 96, kort c "Missionshuse. 1961"

markante, som det f. eks kan ses i missionshuset i Fuglebjerg, der blev bygget i 1922. ¹⁾ bygningen har 2 mødesale og køkken, og på 1.sal var de bolig til pedellen. ²⁾ Af andre markante bygninger kan navns missionshusene i Gram, ³⁾ Stoholm ⁴⁾ og Bindslev, ⁵⁾ der var af en størrelse og udformning, der mindede om kirker. En ret speciel udformning kan ses i Reerslev ved Høng ⁶⁾ I Stoholm angiver Trap, at der er kirkegård i byen, men nævner ikke noget om missionshus. Imidlertid kan man i "Kirkelig Haandbog, 1967" læse, at der er "16-17 aarl. Gudstj. i Stoholm mh. (her daab og altergang) godt besøgt." ⁷⁾

3.4.3 Supplerende læsning

Flemming Bruun: "Missionshusene i Sorø amt – Baggrund og registrering", i Årbog 2022, Historisk Forening for Vestsjælland

Bertel Hansen: "Missionshusene og Indre Missions Samfund i Fuglebjerg". I Årsskrift 2020, Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening

¹⁾ "Sjællandske", 09.10.2019

²⁾ Bertel Hansen: "Missionshusene og Indre Missions Samfund i Fuglebjerg", i "Årsskrift for Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening", 2020, siderne 7 - 26

³⁾ arkiv.dk/vis/4525995

⁴⁾ arkiv.dk/vis/2703020

⁵⁾ arkiv.dk/vis/4542359

⁶⁾ arkiv.dk/vis/130926

⁷⁾ "Kirkelig haandbog" 1963, side 227

3.5 Valg- og frimenigheder

I 1868 blev der givet mulighed for at etablere valgmenigheder. De er "frie menigheder med frit Præstevalg og selvstændigt styre inden for den folkekirkelige Ordning". ¹⁾ Derfor er de også omtalt i Paul Nedergaards "Dansk præste og sognehistorie" og "Kirkelig håndbog"

Det kunne skifte om en menighed var valgmenighed eller frimenighed. Havrebjerg og Høve frimenigheder blev valgmenigheder i 1962. ²⁾ En af de væsentlige forskelle var, at valgmenigheder var undergivet tilsyn fra provst og biskop.

Jeg skal ikke komme med en dybere udredning om dette emne. Dels fordi jeg ikke har tilstrækkelig viden, og dels fordi det – bort set fra nedenstående – ikke er relevant i forhold til undersøgelsen.

Ser man i indholdsfortegnelsen i Paul Nedergaards "Dansk præste og sognehistorie", bind 5 – Ålborg stift, omtaler han 8 valgmenigheder. Der kunne i nogle tilfælde være tilknyttet flere kirker til samme menighed, hvilket f. eks var tilfælde i de 2 nedenfor nævnt menigheder. Derfor er det ikke usandsynligt, at antallet af kirker er større.

Figur 3.5.1 Frimenighedskirken i Havrebjerg, der er opført i 1904.
Den hvide streg midt i billedet er en flagstang [OP]

3.5.1 Forekomster

I de undersøgte byer var der var 2 sådanne kirker.

Kirken i Støvring fra 1904 var en del af en del af Trængstrup – Skørping – Farsø frimenighed (Ålborg stift).

Kirken i Hornum fra 1905 var en del af Vesthimmerlands valgmenighed (Viborg stift).

Der er usikkerhed om placeringen af kirken i Hornum. Trap omtaler, at der er frimenighedskirke og friskole i byen Sættrup (nord for på Hornum stationsby). Imidlertid anfører Trap på den næste side, at frimenighedskirken "ligger i den ndr. udkant af Hornum stat.by", hvilket også fremgår af kortet. En anden kilde anfører, at frimenighedens kirke og præstebolig ligger i "Hornum stationsby, Ulstrup sogn Sættrup" ³⁾.

3.5.2 Bygninger

¹⁾ C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind VI, side 11

²⁾ Jørgen Dilling-Hansen: "Uddrag af Havrebjerg frimenigheds forhandlingsprotokol, 1904 – 1979" i "Havrebjerg frimenighed og valgmenighed 1904 – 1979", side 70

³⁾ "Kirkelig haandbog" 1967, side 240.

I relation til denne undersøgelse er det mest interessant at se på de bygninger, der var en del af stationsbyen.

3.5.2.1 Kirker

I starten var det ikke tilladt valgmenigheder at bruge sognekirkerne, hvorfor de måtte bygge deres egne kirker. Dette betød, at "der adskillige Steder, selv i smaa Landsbyer, ligger to Kirker ved siden af hinanden, der begge giver Rum for folkekirkelig evangelisk-luthersk Gudstjeneste.". ¹⁾

Senere blev dette ændret. Scharling nævner kirkelovene fra 1922. "Ved *Lov om Bruger af Kirkerne* er der blevet givet ikke blot Valgmenighederne, men også evangelisk-lutherske Frimenigheder Ret til at bruge Sognekirkerne til Gudstjeneste og kirkelige Handlinger". ²⁾

Ifølge Grethe Jensen og Benito Scocozza kunne valgmenigheder anvende sognekirkerne i 1903, mens frimenighederne fik retten i 1947. Hvorfor der angives 1947 vides ikke. ³⁾

Nogle menigheder var inddelt i kredse, hvilket betød at menigheden havde flere kirker. Trængstrup frimenighed havde kirker i Trængstrup og Støvring. Desuden benyttede man sognekirken i Farsø. ⁴⁾
Vesthimmerlands valgmenighed havde kirker i Sættrup (Hornum) og Løgstør. ⁵⁾

3.5.2.2 Kirkegård

Der var kirkegårde omkring nogle kirker – bl.a. i Sættrup (Hornum). ⁶⁾ I en mail oplyser Elin Mathiesen fra Hornum Lokalhitoriske Arkiv, at medlemmerne i frimenigheden har ret til egen kirkegård. Menigheden er opløst, men på kirkegården må der kun begraves tidligere medlemmer.

3.5.2.3 Præstebolig

Menighederne havde også præsteboliger. I Hornum lå den sammen med kirken. Der var også præsteboliger i de tilfælde, hvor man benyttede sognekirken, hvilket var tilfældet i Rødding (Spøttrup station)

3.5.2.4 Friskoler

Til nogle valgmenigheder kunne der være tilknyttet en friskole, som det f. eks kunne ses i Støvring.

¹⁾ C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind VI, side 28

²⁾ C. I. Scharling: "Folkekirken" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind VI, side 11

³⁾ Grethe Jensen og Benito Scocozza: "Politikens bog om danskernes verden", side 245

⁴⁾ Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie", bind 5, siderne 194 og 200 - ???

⁵⁾ arkiv.dk/vis/2299729 og 3296840 + PN

⁶⁾ arkiv.dk/vis/2299729

3.6 Trossamfund uden for Folkekirken

Der var en række trossamfund, der havde en anden teologisk basis end folkekirken.¹⁾

Da disse trossamfund stod uden for folkekirken, måtte de selvfølgelig etablere deres egne kirker eller missionshuse.

3.6.1 Forekomst

I det undersøgte område var der baptistkirke i Vårst.

3.6.2 Geografisk fordeling

Der er forskel på, hvor de enkelte trossamfund havde sine højborge.

Det danske Baptistsamfund havde 35 menigheder – hovedsagligt i København, Nordjylland, Midtsjælland og på Bornholm.²⁾ På Midtsjælland havde man højskole i Tølløse.³⁾ Der var kirke i Nyrup, der blev bygget i 1909 – og sat til salg i 2024.⁴⁾

Traps 6. udgave⁵⁾ nævner under Rebild kommune, at baptsimen har stået stærkt i Østhimmerland.

Studerer man oplysningerne i Ålborg og Hjørring amter ser man i flere tilfælde, at der en baptistkirke i byerne. Foruden Vårst kan nævnes Dybvad, Brovst, Vindblæs (baptistkapel), Gandrup, Åbybro, Biersted, Sindal og Pandrup.

3.6.3 Bygninger

De forskellige trossamfunds bygninger varierede i størrelse.

I nogle tilfælde var der tale om, hvad man kan kalde "rigtige" kirker, som f.eks baptistkirken i Nyrup. I andre tilfælde var der tale om missionshuse – se nedenstående,

3.6.4 Flere kirker

I nogle byer var der flere kirke tilhørende andre trossamfund:

- Give: Metodist- og Baptistkirke
- Løkken: Metodistkirke og Apostolsk kirke

3.6.5 Kaas

Kaas (HLA), der ligger i Jetsmark sogn, er et helt specielt eksempel på, at de forskellige religiøse strømninger var en væsentlig del af livet i nogle stationsbyer.

Henning R Lauridsen anfører, at byen "kunne minde om et religiøst supermarked". På et tidspunkt var der frimissionens hus, Indre Missions missionshus samt de 3 nedennævnte navngivne huse.⁶⁾

Trap nævner følgende missionshuse:

- missionshus – formentlig tilhørende Indre Mission
- "Bethesda" – Guds menighed
- "Hebron" – missionsforbundet,⁷⁾ og
- "Salen" – den apostolske menighed.

Paul Nedergaard anfører i sognehistorien, at "Der er meget sektvæsen, særligt i Kaas. Der er i alt 4 mh i Kaas (IMs mh, frimiss, Guds mgh, Den apostolske kirke)." ⁸⁾ Bemærkningen om sektvæsen omtales også "Kirkelig Håndbog" ⁹⁾

Endvidere skal nævnes, at nabobyen Pandrup, der ligger i samme sogn, havde baptistkirke.

3.7 Højskoler

Højskoler omtales i et senere afsnit. Her skal jeg dog lige henlede opmærksomheden på, at der var flere højskoler, der havde realisationer til det kirkelige miljø.

1) "Hvem – Hvad – Hvor", 1956, siderne ** omtaler en række trossamfund.

2) "Hvem – Hvad – Hvor", 1946, side 266

3) "Hvem – Hvad – Hvor", 1944, side 279

4) Martin Pedersen: "Historisk kirke til salg" og "Meget mærkeligt at lukke efter 177 år" i "Sjællandske", 21. 09.2024.

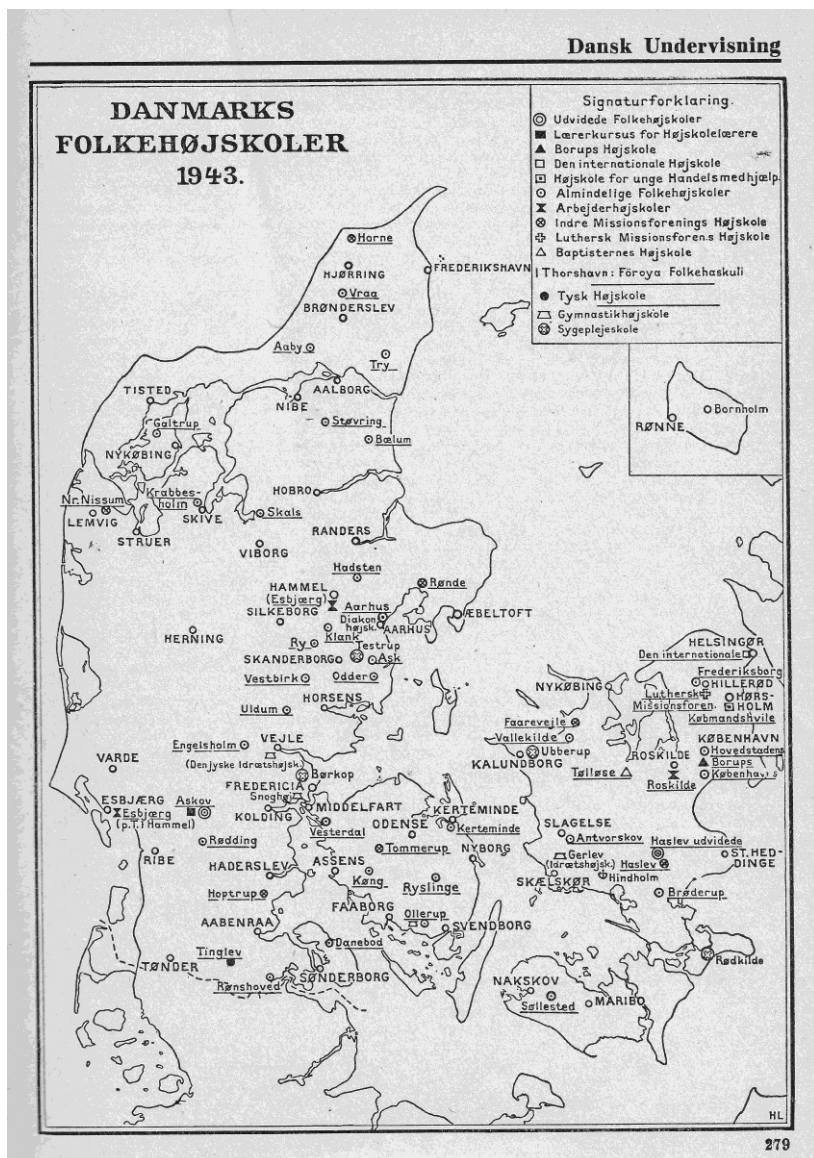
5) Trap, 6. udgave – "Morsø, Vesthimmerland, Rebild, Mariagerfjord", side 233.

6) Henning R Lauridsen: "Kirke- og kulturliv i de danske stationsbyer" i "Nyt fra stationsbyen!", nr 1, side 36

7) arkiv.dk/vis/4068616

8) Paul Nedergaard: "Dansk præste og sognehistorie", bind 5, side 556. Mh = missionshus. Mgh = menighed

9) "Kirkelig Håndbog", 1967, side 212

Figur 3.6.1 Folkehøjskoler i 1943. [”Hvem – Hvad – Hvor”, 1944, side 279]

Af signaturforklaringen fremgår det, at der var højskoler tilknyttet Indre Mission, Luthersk Missionsforening og baptisterne.

3.6.6 Supplerende læsning

Svend Borregård; ”Frikirker og sekter” i i ”Danmarks Kultur ved Aar 1940”, bind VI, siderne 84 – 104
 ”Hvem – Hvad – Hvor” 1956